

วัฒนธรรมทางการเมืองของไทย : ข้อสังเกตและพิจารณา

พินยา มาศมินทร์ไชนรา*

สังคมไทยในปัจจุบัน มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสม คือแบบไพร่ฟ้ามีส่วนร่วมการเมืองแบบนี้จึงแฝงไว้ด้วยระบบอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจภายใต้โลกทัศน์ของคนในระบบศักดินา แนวคิดนี้จึงครอบงำมโนทัศน์ของผู้คนสืบเนื่องมานานนับแต่อดีต แม้ว่าตามหลักการของการเมืองปัจจุบันจะมีนัยเป็นแบบตะวันตก แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังแฝงไว้ด้วยกลิ่นอายแบบไทยๆ ที่ยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมแบบไพร่ฟ้า

ความนำ

'กมล สมวิเชียร เป็นนักรัฐศาสตร์ไทยรุ่นแรกที่ทำการศึกษาเรื่องนี้ เมื่อปี พ.ศ.2514 กมล เสนอว่า วัฒนธรรมทางการเมืองไทยมีลักษณะ อิสระนิยมกับอำนาจนิยม

ลักษณะอิสระนิยมเป็นผลมาจากการขัดเกลาในครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่มีอิทธิพลของพุทธศาสนาแทรกอยู่ แต่เมื่อบุคคลเติบโตขึ้น จะได้รับอิทธิพลจากสังคมโดยรวม ซึ่งถูกครอบงำโดยระบบราชการที่ยังมีความเป็นศักดินาหรือความเป็นเจ้าขุนมูลนายสูง ขัดเกลาโดยผ่านระบบโรงเรียน ซึ่งรัฐจัดหรือควบคุมเป็นสำคัญ ปลุกฝังการยอมรับในผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทย ซึ่งมีลักษณะเป็นลูกตุ้มแกว่งระหว่างอิสระนิยมกับค่านิยมขัดแย้งกันเองระหว่างความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ดี ซึ่งไม่มีสิ่งเหนี่ยวรั้งจำกัดกับความจำเป็นที่จะต้องอยู่ภายใต้อำนาจของบุคคลที่เหนือกว่า กมล มีความเห็นโดยสรุปว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมไทย เช่นนี้ ยังไม่เอื้อต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยตะวันตก เพราะมีลักษณะอำนาจนิยมอยู่เป็นอันมาก

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

'กมล สมวิเชียร "วัฒนธรรมการเมืองไทยกับการพัฒนาทางการเมือง," วรณ ไทหยากร : รัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2541) หน้า 35-37

ฉะนั้นเราอาจจะมองได้ว่า ลักษณะอำนาจนิยมนั้นก่อให้เกิดพฤติกรรม 2 ลักษณะ

1. ผู้อยู่ใต้อำนาจยอมรับผู้มีอำนาจ
2. ผู้มีอำนาจชอบใช้อำนาจ

แต่การที่กมล กล่าวถึงลักษณะแกว้างไประหว่างอิสระนิยม กับอำนาจนิยมนี้ ดูเหมือนจะเป็นความพยายามที่จะใช้วัฒนธรรมทางการเมืองอธิบายการที่การปกครองของไทยมีลักษณะเผด็จการนิยมอยู่เป็นส่วนใหญ่ แต่มีลักษณะประชาธิปไตยเข้าแทรกเป็นครั้งคราว ซึ่งตรงกับผลของตัวแบบไพร่ฟ้ามีส่วนร่วม ที่ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในโครงสร้างทางการเมือง กมล มองภาพกว้าง

การที่จะใช้วัฒนธรรมทางการเมืองอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองนั้น ย่อมต้องมีการใช้น้ำหนักว่า กลุ่มใดมีอิทธิพลต่อการเมืองมากกว่ากันด้วย กล่าวคือ จะมองการกระจายของความโน้มเอียงทางการเมืองอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลบวกของส่วนประกอบต่างๆ ที่ปรากฏเป็นค่านิยมของแต่ละกลุ่มชนไม่ได้ จะต้องสร้างสูตรที่ให้น้ำหนักอิทธิพลของแต่ละกลุ่มชนให้เหมาะสมด้วย จึงสามารถใช้ในการอธิบาย การทำงานของระบบการเมืองได้

ฉะนั้นงานของ กมล สมวิเชียร ถือได้ว่าเป็นงานบุกเบิกที่พยายามสร้างภาพรวมของวัฒนธรรมการเมืองไทย นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่มุ่งศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของกลุ่มชนคนไทย เฉพาะกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด เช่น งานของ ทินพันธุ์ นาคะตะ ในเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองและการกล่อมเกลางานการเมืองของนักศึกษามหาวิทยาลัย และโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ในช่วง 2-3 ปี ก่อนเกิดเหตุการณ์ วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516

งานวิจัยชิ้นนี้พยายามค้นหาว่านักศึกษาไทยมีวัฒนธรรมทางการเมือง “แบบประชาธิปไตย” เพียงใด โดยเชื่อมโยงกับการกล่อมเกลางานการเมืองที่ได้รับในสถาบันอุดมศึกษาในมิติต่างๆ คือ จากวิชาที่เรียน การเข้าร่วมในการถกเถียงในชั้นเรียน กิจกรรมนอกหลักสูตร และประสบการณ์ทางการเมือง

ผลของการวิจัยพบว่า นักศึกษาไทยมีทัศนคติทางการเมืองแบบผสมระหว่างแบบประชาธิปไตยกับแบบอำนาจนิยม นักศึกษานั้นเป็นกลุ่มชนที่มีความเชื่อว่าตนมีความสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อรัฐบาลสูงกว่าประชาชนทั่วไป แต่มีความไว้วางใจต่อระบบการเมืองต่ำ นักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยจะมีบทบาทเด่นในทางการท้าทายอำนาจผู้ปกครองที่มีลักษณะเป็นเผด็จการ

ส่วนงานวิจัยในระยะหลัง ส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาการปกครอง ซึ่ง พล จิรไกรศิริ ได้สำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2524 ส่วนใหญ่มุ่งอยู่ที่การสืบหาลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของคนจำพวกต่างๆ และมักจะกระจุกตัวอยู่ที่นิสิตนักศึกษา นักเรียน ครู เสียเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ก็จะเกี่ยวกับทหาร ตำรวจ ข้าราชการ กรรมกร และผู้นำท้องถิ่น

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับงานวิจัยเหล่านี้ ส่วนใหญ่มุ่งที่จะตอบคำถามว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของผู้ที่ถูกศึกษาเป็นเช่นใด มีลักษณะอำนาจนิยม มีส่วนร่วม หรือเป็นประชาธิปไตยเพียงใด และที่เป็นเช่นนั้น มีสาเหตุมาจากการกล่อมเกล่าในสถาบันใด

แนวการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมือง ที่น่าจะเป็นประโยชน์มี 2 แนวใหญ่ด้วยกันคือ แนวทางการศึกษา “รูนทางการเมือง” และ แนวการศึกษา “อำนาจครอบงำ”

1. แนวการศึกษารูนทางการเมือง

แนวการศึกษานี้ถือว่า คนได้รับประสบการณ์เหมือนๆ กันในช่วงแรกของชีวิต จึงมีค่านิยมคล้ายกัน ประสบการณ์ของแต่ละรูน ค่านิยม ตลอดจนวัฒนธรรมทางการเมืองต่างกัน อิงเกล อาร์ต (Inglehart) เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ หลายประการผสมกันได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม โดยผ่านการก่อเกิดของชุดค่านิยมที่แตกต่างออกไปจากเดิม ในหมู่คนรุ่นหนุ่มสาว

ในสังคมอุตสาหกรรมตะวันตก ปัจจัยที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจสู่ระดับสูงมาก ทำให้คนกินดีอยู่ดีไม่ต้องกลัวอดอยาก ส่งผลทำให้คนรุ่นหนุ่มสาวเคลื่อนจากการที่มีความต้องการวัตถุ และความมั่นคงปลอดภัยไปสู่การมีความต้องการยอมรับ ความภูมิใจในตัวเอง และการมีส่วนร่วมมากกว่าคนรุ่นก่อน

คนรุ่นใหม่ ซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง และมีการศึกษาสูงขึ้นกว่าเดิม มีการรวมกลุ่มกันมากกว่าเดิม และเริ่มตั้งคำถามกับสถาบันทางการเมืองแบบเดิม รวมทั้งการเข้าร่วมทางการเมือง แบบประเพณี เช่น การเลือกตั้ง การศึกษาในแวนนี้ เน้นแนวที่กล่าวถึงสังคมยุคหลังอุตสาหกรรม ซึ่งน่าจะนำมาประยุกต์ใช้บางส่วนกับสังคมไทย และเราน่าจะให้ความสนใจกับการศึกษา วิจัย เปรียบเทียบ วัฒนธรรมทางการเมืองของคนรุ่นต่างๆ ในสังคมไทย

ประเด็นที่สำคัญ ซึ่งเกี่ยวเนื่องคือ การศึกษาคล่อมเกลางานทางการเมือง ที่ผ่านมานั้นสังคมไทยมักจะเน้นการกล่อมเกล่าในวัยเด็ก โดยครอบครัวและโรงเรียนนักรัฐศาสตร์ตะวันตกบางคนได้เสนอว่า ปัจจัยที่มีความเป็นการเมืองโดยเฉพาะนั้นบุคคลไม่ค่อยได้รับในวัยเด็ก ซึ่งเสนอว่าการกล่อมเกลางานทางการเมืองซึ่งควรมุ่งไปที่วงการอาชีพ หน้าที่การงาน หรือสถานการณ์ทางการเมือง ที่บุคคลได้สัมผัสด้วยตนเองมากกว่าการถกเถียง

การศึกษา กล่อมเกล่า และวัฒนธรรมทางการเมืองในสังคมไทย ซึ่งให้ความสำคัญกับการกล่อมเกล่าในวัยผู้ใหญ่ คือประสบการณ์ที่ได้รับในเชิงการเมือง เช่น การรวมตัวเป็นสหภาพแรงงาน ต่อบริษัท เพื่อผลประโยชน์ของตน

การศึกษาประสบการณ์ทางการเมืองที่น่าสนใจของชยอนันต์ สมุทรวณิช และคณะ เรื่อง จากป่าสู่เมือง : การศึกษาการเปลี่ยนแปลง ในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทยจากปี 2519

งานวิจัยนี้พบว่า การเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ทางการเมืองของนักศึกษาไทย เป็นผลมาจากการประสบการณ์ที่ได้รับจากการเข้ามาสัมผัสกับการเมืองโดยตรง เช่น ช่วงปี 2516 นักศึกษาประสบผลสำเร็จในการประท้วงเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และขับไล่ผู้นำรัฐบาลจอมพลถนอม

ต่อมานักศึกษาเรียนรู้ การรวมตัวเป็นกลุ่มพลังเพื่อเรียกร้องทางการเมืองคือ กรณี 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาบางคนหนีเข้าป่า บางคนหนีไปต่างประเทศ บางคนไม่ยอมยุ่งการเมือง เหล่านี้ล้วนเป็นทัศนคติทางการเมือง จากการได้สัมผัสทั้งสิ้น

สำหรับบุคคลที่เข้าร่วมชุมนุมประท้วงรัฐบาลของ พลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2535 นั้น ส่วนหนึ่งเป็นบุคคลรุ่นที่ได้รับการกล่อมเกลางานทางการเมืองจากประสบการณ์ตรงทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2516-2519 ประสบการณ์นั้นได้ฝังใจ และผลักดันให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

Thinapan Nakata, The Problems of Democracy in Thailand : Asluty of political Culture and Political Socirlization of Collage Students, Bangkok; Prae Pittaya. 1975

ในพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (บรรณาธิการ), วัฒนธรรมทางการเมืองไทย, กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2524, หน้า 230-301.

Inglehart, R., "The Sileni revolution in Europe: Iniergenerational Change in rostindustrial societies", American Political Scicena Review vol. 65 No.4. pp. 991-1017

กรุงเทพฯ : สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529

2. แนวการศึกษาอำนาจครอบงำทางวัฒนธรรม

ชนชั้นนำหรือชนชั้นปกครอง ซึ่งเข้าครอบงำความเชื่อ ความคิด ความอ่าน และทัศนคติของคนในสังคม มากกว่าที่จะเน้นผลผลิตที่เป็นกลางของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมในอดีตที่ได้รับการส่งต่อสืบทอดกันมา ชนชั้นปกครอง ผลิตวัฒนธรรมขึ้นมาด้วยความตั้งใจ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของเขา ดังนั้นในสังคมทุนนิยมประชาธิปไตย วัฒนธรรมก็จะเน้นค่านิยมที่ทำให้ชนชั้นกรรมาชีพรวมตัวกันไม่ติด วัฒนธรรมเหล่านี้ได้รับการส่งทอดโดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมผ่านระบบการศึกษา สถาบันศาสนา สื่อมวลชน ตลอดจนตัวคนในหมู่เหล่าต่างๆ แต่ซับซ้อนในระดับที่ต่างกัน

สรุป

แนวคิดเรื่องการครอบงำทางวัฒนธรรม ทำให้ผู้ที่คิดจะเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองจากเบื้องบน ได้ตระหนักว่า การที่จะให้ตัวแทนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว โรงเรียน หรือสื่อมวลชน ให้เนื้อหาไปในทางเดียวกัน จะทำให้สามารถเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองให้เป็นไปในรูปแบบที่ตนต้องการ เช่น เชื้อต่อประชาธิปไตย

การล่มสลายของระบบคอมมิวนิสต์ ในสหภาพโซเวียตเป็นการพิสูจน์ว่าการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมช่วงที่มีการปกครองแบบคอมมิวนิสต์นั้น พฤติกรรมและทัศนคติบางประการเป็นสำคัญ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมนั้น ยังผลให้คนสร้างวัฒนธรรมขึ้นเพื่อให้เหมาะสมแก่ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของเขาเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองกับการกล่อมเกลาทางการเมือง มีดังนี้

1. ดำรงศึกษา (maintains) วัฒนธรรมทางการเมืองเมื่อมันส่งทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่
2. แปลรูป (Transfarms) วัฒนธรรมทางการเมืองเมื่อมันให้นำพลเมืองทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งส่วนใดให้มองและสัมผัสการเมืองในรูปแบบที่แตกต่างไปจากที่เขาเคยมองหรือสัมผัสมาก่อน
3. สร้าง (Create) วัฒนธรรมทางการเมืองใหม่ เมื่อเกิดมีการเปลี่ยนแปลงอย่างกระทันหัน มีการเกิดขึ้นของประชาคมทางการเมืองใหม่ เช่นการปฏิวัติ หรือการหลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคม

การดำรงศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นหน้าที่การกล่อมเกลาทางการเมืองกระทำอยู่เป็นหลัก โดยผ่านสื่อต่างๆ ซึ่งครอบครัวมีความสำคัญ และมีอิทธิพลมาก

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. เอกสารสอนชุดวิชา สถาบัน และกระบวนการทางการเมืองของไทย. กรุงเทพฯ, 2527.

กมล สมวิเชียร. วัฒนธรรมการเมืองไทยกับการพัฒนาทางการเมือง. วรณ ไวยาकरणะ รัฐศาสตร์,

กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

ทินพันธ์ นาคะตะ. การศึกษาวิชารัฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ : ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญ และแนวทาง

ศึกษาวิเคราะห์การเมือง. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์/บรรณกิจ, 2525

ลิขิต ธีระเวคิน. แนวทางการศึกษาการเมืองของสำนักพฤติกรรมศาสตร์ : การวิจารณ์และการเสนอตัวอย่างการ

วิเคราะห์แนว System Analysis. ใน สมบัติ จันทรวงศ์ (บก.), รัฐศาสตร์ : สถานภาพและพัฒนาการ,

กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์/บรรณกิจ, 2525.

Thinaphan Nakata. The problems of Democraey in Thailand : A study of Political Culture and Political Socialization of College Students. Bangkok; Prae Pittaya. 1975.